

УДК 37.091.2:821.161.2

Вірста Світлана

**СЛОВО КОБЗАРЯ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ ЯК АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

У статті проаналізовано особливості національного виховання учнів початкової школи засобами художнього слова. Розглянуто особливості використання поезії Т. Г. Шевченка на уроках словесності з метою розкриття національного поетичного світу слова молодшим школярам, формування морально-етичних якостей громадянина України.

Ключові слова: національне виховання, духовність, культура слова, віри, естетичне виховання, персоніфікація.

В статье проанализировано особенности национального воспитания учеников начальной школы силой художественного слова. Рассмотрено особенности использования поэзии Т. Г. Шевченко на уроках словесности с целью раскрытия национального поэтического слова для младших школьников, формирования морально-эстетических черт гражданина Украины.

Ключевые слова: национальное воспитание, духовность, культура слова, стихотворение, эстетическое воспитание, персонификация.

The article describes the special features of national education of elementary school students by means of artistic expression. The highlighted features show the examples of usage the poems of Taras Shevchenko on the lessons of literature with the view to demonstrate national poetic world of the word for pupils and to create the basis to form the moral and ethical qualities of a citizen of Ukraine.

Key words: national education, spirituality, culture, poem, aesthetic education, personification.

Проблема національного виховання не нова в історії людства. Її коріння можна простежити на будь-якому відрізку людської цивілізації. Це питання турбує людство уже протягом багатьох віків. Вирішити його намагались педагоги і мислителі різних поколінь. Сама ж національна культура є явищем історичним, плінним і змінним у вирі життя.

Національне виховання дітей не повинно проводитись епізодично, воно має бути глибоко продуманим, систематичним, цілеспрямованим.

Певна річ, що національне виховання в системі освіти здійснюється з урахуванням пізнавальних можливостей та психолого-вікових особливостей учнів певного класу. Особливе місце в цьому процесі належить учням початкового рівня освіти. Пояснюється це особливостями психології дітей, їх бажанням охоче пізнавати довкілля, нові знання, сприймати норми поведінки, виробляти власне світосприймання та світобачення. Саме тому основи національного виховання значною мірою закладаються в цей період життя та навчання.

Ціннісну систему знань молодших школярів можна уявити у формі зрізаної піраміди: багато цінностей біля підніжжя і декілька на вершині. Вищі цінності забезпечують гуманістичну мораль. Базові цінності уявляються і переживаються індивідом у конкретно-історичному контексті. Реалії сучасного життя вимагають відображення в змісті виховного процесу базових гуманістичних цінностей, які включають як загальнолюдське, так і національне.

Вирішення завдань виховання гуманістичних цінностей учнів визначається, перш за все, їх педагогічною інтерпретацією. Але розвиток та формування вищих загальнолюдських цінностей неможливо розвивати без основи базових загальнолюдських, тому аспекти національного виховання, як частини гуманістичного виховання школярів у початковій школі, сьогодні є актуальними.

Педагогічна функція формування базових та вищих цінностей школярів реалізується в її орієнтуючій, спрямовуючій ролі в життєдіяльності особистості і проявляється як основа поведінки і в сьогоденні, і в майбутньому.

У 1–4 класах відбувається поступове занурення учнів у світ етичних категорій, постійного ініціювання, усвідомлення свого особистісного «Я» з довкіллямоточуючою дійсністю, здатності здійснення вибору добра чи зла.

Побудова діалогічної взаємодії педагога з дітьми ґрунтується на сюжетній, проблемній основі, яка охоплює сукупність психолого-педагогічних прийомів і способів стимулювання учнів до думки, дії, рішення, забезпечуючи тим самим прояв суб'єктивної оцінки.

Національний аспект виховання молодших школярів полягає у формуванні особистості з глибоким відчуттям своїх коренів, роду, родини, народу; у розвитку кращих ментальних рис дитини, у пробудженні інтересу та прищепленні глибокої любові до рідної мови, літератури, історії, поваги до символів, традицій та звичаїв українців.

Великі можливості для національного виховання учнів дає книга. Ставши читачем, учень стає також володарем величезного скарбу думок, почуттів, моральних понять, естетичних уявлень. Осмислене читання книжок, роздуми над книжками – це засіб розвитку й удосконалення людського розуму, почуттів, що керуються розумом. «Щоб підготувати людину до самостійного життя, необхідно ввести її у світ книжок», – рекомендував, аналізуючи свій професійний і життєвий досвід, В. О. Сухомлинський, – оскільки «школа стане справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній будуть панувати чотири культури: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки, культ рідного слова» [4, с. 69].

У новому навчальному році першокласниками стали тисячі дітей. Молодші школярі вступили у широке коло суспільних відносин. Важливо, щоб перший урок – урок-свято – запам'ятався їм на все життя, сприяв знайомству та згуртуванню колективу. Перший урок – незвичайний, бо він не стосується жодного з предметів, а цього року він був присвячений 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка. Щасливою є та нація, котра має своїх геніїв, людей, що стали символами країни, культури, епохи. Україна отримала такого генія в постаті Великого Кобзаря. Для молодших школярів – це можливість відкриття національної скарбниці – пізнання постаті Великого Кобзаря, актуальності його творчості в сьогоденні. Це урок виховання любові до рідного краю, пробудження національної самосвідомості, патріотичного виховання і розвитку почуття гордості за свій народ, Батьківщину, узагальнення знань з історії та культури українського народу, його традицій, звичаїв і обрядів; формування готовності здобувати якісну освіту і добрими справами збагачувати Батьківщину. І найголовніше, що це – урок державності.

Актуальними є слова Т.Г.Шевченка, що освіта повинна збагачувати серце людське. Тому і твори великого Кобзаря й сьогодні займають особливе місце у дитячому читанні. Біографія Шевченка, його творча і громадська діяльність має освітньо-виховне значення, дає багатий матеріал виховного характеру. Але не все, що писав Тарас Григорович, входить до дитячого читання. Учням молодших класів найближчими є поезії про дитинство і пов'язані з ним відчуття та враження, пейзажні замальовки зі змінами пір року, чарівною красою рідного краю. Тема дитинства дуже тісно пов'язана в творчості митця з темою жінки-матері. Разом з тим, його поезія збагатила літературу для дітей ідеями народності й демократизму, морально-етичним спрямуванням і досконалими художніми формами.

Адже, відкриття поетичного світу для молодших школярів – це не лише знайомство з певними відмінностями його від прозового твору, з літературознавчими особливостями. Світ поетичного слова – це не стільки наявність рими, ритму, строфічної будови. Це відкриття піднесеної, образної, емоційної мови. Не забуваймо, що поезія торкається, передусім, серця, коли звучить щиро. Читання віршів потребує більшої концентрації думок і почуттів, більшої емоційності, розмаїття інтонацій.

Відкриття поетичної світлиці шевченківського слова і буде вихованням серця, бо вчить літературній мові, збагачує словниковий запас, формує особистість людини, будує світоуявлення.

У початкових класах надається перевага пейзажним текстам Т. Г. Шевченка, оскільки поезії такого спрямування якнайкраще сприймаються молодшими школярами. Однак учні 2 – 4-го класу можуть сприйняти й інші твори Кобзаря, передусім вірші про дітей.

У зворушливому вірші «Садок вишневий коло хати...» не лише зображена мить життя українського села, але й, на жаль, нереалізовані авторські мрії про тихе родинне щастя, які так ніколи й не здійснилися. Надзвичайно простий вірш, без особливих художніх засобів, він просто чарує своєю поетичністю. Вражає те, що написаний він за похмурими тюремними ґратами. Якою ж сильною була туга поета за рідною Україною, яка багата уява, щоб створити такий шедевр! Чи є ще щось краще, ніж квітучий сад, мирна хліборобська праця, дружна родина, спів соловейка? *Садок вишневий коло хати. / Хрущі над вишнями гудуть. / Плугатарі з плугами йдуть. / Співають ідучи дівчата, / А матері вечерять ждуть. / Сем'я вечерея коло хати... / Затихло все, тільки дівчата / Та соловейко не затих* [2, с. 10]. Вірш став «візитною карткою» України.

Тема української природи в поезії Шевченка особлива. Поет не писав спеціально для дітей, але описовий характер картин Батьківщини близький і зрозумілий молодшим школярам. Глибокий ліризм торкається ніжних струн душі, вчить дітей спостережливості, виховує естетичні паростки розуміння краси та добра, захоплює багатством барв і звуків. Кожен рядок поезії – послідовна, гармонічна в часі картина. Читач насолоджується, бачить та чує.

Тому на вірші Шевченка створено так багато музичних шедеврів.

Доволі часто Т.Г.Шевченко вдається до засобу персоніфікації, саме це робить його поезію особливо близькою та зрозумілою дитячому серцю («пишається калинонька», «явір молодіє», «качечка розмовляє з дітками своїми»). Краса рідного краю розкривається у буденних речах, але треба її бачити, що ми й знаходимо у вірші «Тече вода з-під явора»: *Тече вода з-під явора / Яром на долину. / Пишається над водою / Червона калина. / Пишається калинонька, / Явор молодіє, / А кругом їх верболози / Й лози зеленіють. / Тече вода із-за гаю / Та попід горою. / Хлюпочуться качаточка / Помеж осокою. / А качечка випливає / З качуром за ними, / Ловить ряску, розмовляє / З дітками своїми* [2, с. 5].

Поєма «Княжна» розпочинається яскравим описом літнього вечора:

Зоре моя вечірняя, / Зійди над горою, / Розкажи, як за горою / Сонечко сідає. / Як у Дніпра веселочка / Воду позичає. / Як широка сокорина / Віти розпустила... / А сич в лісі та на стрісі / Недолю віщує. / Як сон-трава при долині / Вночі розцвітає...

Вдаючись до прийому звернення, поет просить вечірню зорю зійти над горою й розповісти про чарівну красу рідного краю: захід сонця, веселку, широку сокорину, розкішну вербу. Казкова краса літнього

ранку постає перед читачем в уривку з поеми «Сон»: *Дивлюся, аж світає, / Край неба палає. / Соловейко в темній гаї / Сонце зустрічає. / Тихесенько вітер віє, / Степи, лани мріють, / Меж ярами над ставами / Верби зеленіють. / Сади рясні похилились, / Тополі по волі / Стоять собі, мов сторожа, / Розмовляють з полем...* [2, с. 20]

Спів соловейка у ще темному гаї, верби, тополі, що стоять мов сторожа, розмовляють з полем. І широкі узагальнення: *І все то те, вся країна, / Повита красою, / Зеленіє, вмивається / Дрібною росою, / Споконвіку вмивається. / Сонце зустрічає...* [2, с. 20]

Невипадково й те, що талант поета Шевченка поєднався з його талантом живописця. Бо бачити таку красу й не відтворити її на малюнку було не в силах талановитої людини.

Тема дитинства – специфічна тема дитячої літератури. У Шевченка вона пов'язана з власними подіями, відчуттями.

Серце поета боліло від того, що діти бідноти позбавлені радощів дитинства, а ще більше – сироти. Глибокий сум, співчуття висловлені у поезії «На великдень на соломі». *На Великдень, на соломі / Против сонця, діти / Грالیли собі крашанками / Та й стали хвалитись / Обновами. Тому к святкам / З лиштвою пошили / Сорочечку. А тій стьожку, / Тій стрічку купили. / Кому шапочку смушеву, / Чобітки шапові, / Кому свитку...* [2, с. 16]

Автор майстерно відтворює психологічні особливості малої дитини: безпосередність, потребу радості, прагнення до самоствердження. Весняного дня, граючись, діти стали хвалитися обновами до свята. І симпатією і співчуттям малює поет образ бідної дівчинки: *Одна тільки / Сидить без обнови / Сиріточка, рученята / Сховавши в рукава...*

Сучасні діти можуть не знати, що колись на великі релігійні свята попи влаштовували обіди для жебраків. Ось де вгостили сироту. Але й вона знайшла чим похвалитись. – *А я в попа обідала, – / Сирітка сказала* [2, с. 16].

Для дитячого серденька небагато треба для радості та миті щастя. Це ми бачимо також і в автобіографічних поетичних рядках «Мені тринадцятий минало». Світлі хвилини надії та радісного сприйняття світу навколо себе: *Мені тринадцятий минало. / Я пас ягнята за селом. / Чи то так сонечко сіяло, / Чи так мені чого було? / Мені так любо, любо стало, / Неначе в Бога... / Чого так весело було. / Господне небо і село, / Ягня, здається, веселилось! / І сонце гріло, не пекло!..* [2, с. 28]

Прочитавши твір Т. Г. Шевченка, школярі вчаться розуміти маленького пастушка, співчувати йому, хоча сучасні діти не можуть в повній мірі відчуті зміни настрою ліричного героя, сприймають його швидше як літературного персонажа. У цьому вчителю допоможе звертання до біографічних подій в житті Кобзаря.

Вивчення геніального Шевченкового доробку може стати серйозним засобом формування світогляду учнів сучасної початкової школи, їх патріотичного, естетичного, морального становлення. Таким чином, молодші школярі з юних літ долучаються до безсмертного поетичного слова. Звичайно, потужний Кобзарів набуток не можна обмежувати рамками дитячої літератури. Проте й ті кілька поезій, які вивчаються на уроках читання у початковій школі, можуть багато дати для становлення маленьких громадян незалежної України.

Література:

1. Кіліченко Л. М. Українська дитяча література / Л. М. Кіліченко, П. Я. Лещенко, І. М. Проценко. – К. : Вища шк., 1979. – 332 с.
2. Шевченко Т. Кобзарик / Т. Шевченко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 60 с.
3. Ізборник. Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litorus.org.ua>. – Назва з екрана.
4. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения : в 3 т. / В. А. Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1979. – Т. 1. – 558 с.